

УДК 81'255:81'276.12=133.1

ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗМОВНОГО КОМПОНЕНТУ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Білас А. А.

В статті розглянуто перекладознавчий аспект прагматичних особливостей розмовного компонента сучасного французького художнього дискурсу. Автор з'ясує проблематику та аналізує основні способи відтворення французьких прагматично заряджених розмовних одиниць в українському перекладі. Зроблено висновок про труднощі перекладу прагматичної специфіки розмовного компонента, які зумовлюються комунікативними і прагматичними, а також семантичними, реєстровими, емоційно-експресивними відтінками значень розмовних одиниць французького художнього твору.

Ключові слова: переклад, прагматика, розмовний компонент, відтворення, художній дискурс, адекватність, експресивність.

В статье рассмотрен переводоведческий аспект прагматических особенностей разговорного компонента современного французского художественного дискурса. Автор выясняет проблематику и анализирует основные способы передачи французских прагматично заряженных разговорных единиц в украинском переводе. Сделан вывод о трудностях перевода прагматической специфики разговорного компонента, которые обусловлены коммуникативными и прагматическими, а также семантическими, реестровыми, эмоционально-экспрессивными оттенками значений разговорных единиц французского художественного произведения.

Ключевые слова: перевод, прагматика, разговорный компонент, воспроизведение, художественный дискурс, адекватность, экспрессивность.

The article deals with the translation-studies-related aspect of the pragmatic features of the colloquial component in the modern French fiction discourse. The author clarifies the problems and analyzes the basic ways and techniques of rendering the pragmatically charged colloquial units in the Ukrainian translation. The conclusion is made that the difficulties in rendering the conversational component's pragmatic specificity are caused by the communicative and pragmatic, as well as the semantic, register, emotional and expressive shades of meaning of the colloquial units in the French fiction text.

Key words: translation, pragmatics, colloquial component, rendering, fiction discourse, adequacy, expressiveness.

Художня комунікація привертає увагу лінгвістів і перекладознавців, оскільки саме в цій сфері реалізація інтенційної установки лінгвістичними засобами є яскравим прикладом функціонального використання мови. Різноманітність художніх текстів дає необмежений простір для лінгвістичних та перекладознавчих досліджень прагматичного спрямування.

Актуальність цієї розвідки обумовлена тим, що робота велася в руслі спостережуваної сьогодні в перекладознавчій науці тенденції до дискурсивізації досліджень. Як художній, перекладний текст здійснює певний вплив на реципієнта, тому опис відтворення розмовної мови, яка виступає як одним із засобів маніпулювання його свідомістю, видається актуальним. Вивчення проблематики перекладу функціональної специфіки розмовного мовлення у прозовому тексті є перспективним, адже на сьогодні розмовність стає характерною рисою мови сучасного французького літературного дискурсу.

Мета роботи полягає у з'ясуванні проблематики відтворення прагматичних особливостей розмовного компонента сучасного французького художнього дискурсу.

Об'єктом дослідження є розмовний компонент сучасного французького художнього дискурсу, а **предметом** – шляхи відтворення прагматичних функцій розмовного компоненту сучасного французького літературного твору. **Матеріалом** дослідження слугували елементи розмовного компоненту роману К. Панколь "Жовті очі крокодилів".

Зважаючи на значну кількість робіт з опису прагматичних особливостей мови художнього тексту (А. Бубнова [1], О. Бугера [2], О. Ємець [4], О. Мерзлікіна [9], О. Пономарьова [12]), його розмовний компонент досі мало досліджувався, особливо його прагматичний аспект.

Прагматичному аспектові перекладу присвячують свої розвідки В. Демецька [3], В. Карабан [5], М. Караневич [6], В. Комісаров [7], В. Лисенко [8], А. Нойберт [10], О. Чередниченко [13], однак, прагматика розмовного компоненту художнього перекладу ще недостатньо вивчена, тому цей напрям дослідження залишається актуальним.

Перекладачі художньої літератури стикаються з істотними труднощами у відтворення прагматичного потенціалу оригіналу. Прагматичний потенціал тексту є результатом вибору письменником змісту повідомлення і способу його мовного вираження. У відповідності зі своїм комунікативним наміром автор відбирає для передачі інформації мовні одиниці, що володіють необхідним значенням, як предметно-логічним, так і конотативним, і організовує їх у висловленні таким чином, щоб встановити між ними необхідні смислові зв'язки [7, с. 209], а перекладач прагне адекватно їх відтворити у цільовому тексті.

Лінгвістична теорія перекладу збагатилась фундаментальними положеннями інформатики й теорії комунікації, що сприяло формуванню концепції функціонально-прагматичної адекватності перекладу. Поняття прагматичної адекватності тексту встановлюється з огляду на його відповідність цільовій настанові відправника повідомлення, а критерієм такої адекватності слугує рівноцінний комунікативний ефект [3, с. 36].

Завдяки багатому комунікативному і експресивному потенціалу розмовне мовлення відіграє важливу роль в прагматичній художнього тексту, оскільки дозволяє здійснювати на реципієнта одночасно чотири типи впливу: естетичний, інформаційний, асоціативний і емоційний [9, с. 6], що необхідно адекватно відтворити перекладачеві.

Ефективність відтворення прагматичної функції в тексті залежить від багатьох чинників. Адже перекладач повинен взяти до уваги ретельний і цілеспрямований відбір тих чи інших мовних засобів, які допомагають авторові досягти низки поставлених завдань, зокрема вплинути на читача, викликати в нього різні емоції, реакції тощо. Залежно від поставленого завдання, теми та проблеми, а також задля реалізації прагматичного впливу на читача письменники звертаються до різних стилістичних ресурсів мови [2, с. 485], серед яких виявляємо й такі стилістично марковані мовні одиниці, як різнореєстрові розмовні лексеми й синтаксеми:

– *J'en avais marre, Marcel... Marre de te voir repartir tous les soirs avec le Cure-dents ! Marre ! Marre ! [...] Toi installé pépère dans ta double vie, moi ramassant les miettes que tu veux bien me lâcher. [...] Et ma vie qui défile à toute berzingue... Des lustres que ça dure, nous deux ! [...] Non, pour Chouquette, c'est le noir complet... Les menus à vingt balles... Popaul qui s'épanouit et hop ! tu remballes tes petites affaires et tu rentres chez toi ! Oh, bien sûr... quand je brandis la menace de sevrer Popaul, tu me files un bijou [11, 221]. – Мені остогидло, Марселю... Остогидло бачити, як ти щовечора відходиш зі своєю Зубочисткою! Остогидло! Остогидло! Ти чудово влаштувався у своєму подвійному житті, а я збираю крихти, які ти зволив мені кидати. [...] А моє життя, наче здуріло, швидко минає... Так воно довго для нас тягнеться! [...] Ні, щодо голубоньки, чорний костюм... Меню за двадцять бабок... миттєве запаморочення твого Павлуська і – гоп! – ти збираєш манатки, і повертаєшся до себе! О, звичайно ... коли погрожую тим, що нехтуватиму Павлуська, ти тицяєш мені якусь коштовність [11, с. 222].*

Важливу роль у забезпеченні прагматичної адекватності перекладу відіграють і соціолінгвістичні чинники, що зумовлюють розходження в мовленні окремих

груп носіїв мови. Зокрема, додаткові труднощі для забезпечення всебічного розуміння читачем перекладу можуть виникнути у зв'язку з наявністю в тексті оригіналу відхилень від загальнонародної норми вихідної мови, використання субстандартних форм. Лінгвістичні особливості соціального діалекту мають більш загальний, нелокальний характер, оскільки аналогічні соціальні групи часто виявляються в багатьох народів. Тому відтворення додаткової інформації, яку містять елементи соціального діалекту в оригіналі, виявляється в перекладі можливою [7, с. 214-217].

Я. Кравець доводить це положення В. Комісарова, застосовуючи різні прийоми для відтворення вихідних просторічних лексем (*ploucs, mecs*) і фамільярних синтаксем (*C'est pas possible; Jamais; Z'ont jamais rien; Faut*) у ситуації, коли К. Панколь зображує як перехожі замиливалися красивими очима Ірис ("**C'est pas possible! Viens voir, chéri! Jamais vu des yeux comme ça!**"), яка не боронила споглядати себе, поки, сповнившись задоволенням, не потягнула свою сестру Жозефіну за руку, посвистуючи крізь зуби: "**quels ploucs! Z'ont jamais rien vu! Faut voyager les mecs! Faut voyager!**" [14, с. 24].

Перекладач цілком зберігає прагматичний ефект вихідного тексту, викликаючи у реципієнта такі ж емоції й яскраві враження як і в читача першотвору: "**Неможливо! Поглянь лишень, любий! Я ніколи не бачила подібних очей!**" "**Які селюки! Нічого ніколи не бачили! Треба подорожувати, хлопці! Треба подорожувати!**" [11, с. 22]. На лексичному рівні Я. Кравцеві вдається віднайти просторічний еквівалент *селюки* для французького *ploucs*, загалом створюючи аналогічний ступінь експресивності твору. Натомість розмовно-літературна лексема *хлопці* відтворює лише денотативну інформацію просторічного *mecs*.

Схоже відбувається на синтаксичному рівні фамільярно-розмовного компоненту художнього тексту, оскільки український народнорозмовний синтаксис не володіє ресурсами, форма яких маркована просторічно за аналогією з французькою, що, на наш погляд, зменшується експресивний потенціал цільового тексту, зумовлюючи зниження прагматичного ефекту на читача перекладного твору. Для французького розмовного мовлення характерною є втрата заперечної частки *ne* (*C'est pas possible*), як і особового займенника *il* у безособових виразах *il faut* (*faut*) чи *il y a* (*y a*), тоді як їх українськими еквівалентами є монолексеми *треба* і *є*. Ускладнює творчі прагнення перекладача й випущення особового займенника *je*, що не має аналогів у ресурсах українського синтаксису, тому Я. Кравець застосовує прийом декомпресії, використавши повне речення замість неповного: *Я ніколи не бачила подібних очей! У випадку випущення особового займенника ils у реченні Z'ont jamais rien vu ! перекладач зберігає розмовну еліптичність вихідної синтаксеми, але не віднаходить українського аналога орфографічного відображення зв'язування ils [z]ont, що дозволяє говорити лише про часткову еквівалентність оригіналу і перекладу.*

Сучасний французький прозовий дискурс характеризується відносно слабо/сильно вираженим розмовним лексичним компонентом і широким діапазоном розмовних синтаксичних конструкцій, які реалізують експлікаційну або імплікаційну тенденції розмовного мовлення. "Використання експлікаційних й імплікаційних синтаксичних структур дозволяє відправнику повідомлення фокусувати увагу реципієнта на прагматично значущих компонентах висловлювання, акцентувати наведені аргументи, залучати реципієнта в процес інтерпретації тексту і передавати йому певний емоційний стан" [1, с. 5]. Так К. Панколь очима Жозефіни, яка пересіла на місце водія і дивилася, як Ширлі клопочеться біля скриньок із тортами, немов пропонує читачеві оцінити вплив соціального статусу на мовлення останньої: – **Du blé ! Du blé ! Je vais pouvoir me renflouer ! Il me tape sur le système ce client, mais il paie bien ! On va au café se payer une petite mousse?** [14, с. 121].

Читач українського перекладу роману порівнює Ширлі з Умою Турман чи Інґрід Бергман, одною з тих високих блондинок, зі щирою посмішкою, світлою шкірою і з розрізом очей, як у кішки, хоча й вона одягнена в робочий комбінезон та куртку мірошника. Але наповнення її репліки зниженою розмовною лексикою *бабки* (*groshi*) і *парити мозок* повертає сприймача з неба на землю, який намагається зрозуміти соціальний та емоційний стан героїні твору: – **Бабку! Бабку! Можу**

виплутатися зі скрути! Той клієнт мені **парить мозок**, але добре платить! Підемо до кав'ярні поласуємо збитими вершками [11, с. 119]. Отже перекладач вибрав вірну стратегію відтворення французького просторічного компоненту мовлення персонажа функціональними аналогами цільової мови (*Du blé. – Бабки; taper sur le système – парити мозок*), проте інші перекладацькі засоби – **виплутатися зі скрути, поласуємо** – зменшують ступінь просторічності живого мовлення героїні, знижуючи рівень відповідності зіставляваних міжмовних одиниць, що призводить до зменшення / збільшення прагматичного ефекту на реципієнта. Мабуть, вірніше було б перекласти так: – **Бабки! Бабки! Я зможу піднятися з мілини!** Той клієнт мені **парить мозок**, але добре платить! Підемо до кав'ярні і візьмемо збиті вершки.

Елементи розмовного мовлення беруть участь у моделюванні актантних відносин у тексті, завдяки чому художня комунікація набуває живого, природного характеру, що перекладач повинен відтворити у цільовому тексті. Яскравою ілюстрацією може слугувати уривок різкої розмови Жозефіни з Генрієттою:

– **Tu me fais chier, maman ! Tu me fais chier avec ton discours bien-pensant ! Je ne te supporte plus ! Tu crois que je gobe tes histoires édifiantes de veuve méritante ? Tu crois que je ne sais pas ce que tu as fait avec Chef ! Que je n'ai pas deviné tes manœuvres minables ? Tu as épousé Chef pour son argent ! [...] Alors ne me fais pas la leçon. [...] Je n'ai jamais été dupe, vois-tu. Je l'aurais accepté, si tu ne te posais pas tout le temps en victime, si tu n'employais pas ce ton condescendant quand tu t'adresses à moi comme si j'étais une ratée, une minable... Je n'en peux plus de ton hypocrisie, je n'en peux plus de tes mensonges, je n'en peux plus de tes bras en croix, de ton sacrifice...!** [14, с. 97].

Я. Кравець застосовує граматичні і стилістичні трансформації та прийоми компенсації на рівні мікро- і макроконтексту, щоб досягнути мети автора: відобразити реальне живе мовлення пересічних французів: **Ти виснажуєш мене, мамо! Ти виснажуєш мене, мамо, своїми розважливими словами! Ти мені остогидла! Ти гадаєш, що я сприймаю твої повчальні історії достохвальної вдови? Думаєш, я не знаю, що ти вчинила із Шефом? Що я не зрозуміла твоїх мізерних маневрувань? Ти пошлюбила Шефа задля його грошей! [...] Отож не повчай мене. [...] Бачиш, мене ніколи не вдавалося обдурити. Я зрозуміла б це, я прийняла б запевнення, що ти робила це для нас, я вважала б це навіть гарним і благородним, якби ти завше і скрізь не робила із себе жертви, якби ти не вдавалася до того зверхнього тону, звертаючись до мене, нібито я пропаца, нездара... Мені остогидло твоє лицемірство, твоя брехня, не можу більше дивитися на твої наверхрест складені на грудях руки, мені остогидла твоя самопожертва...!** [11, с. 96].

Аналіз першотвору й перекладу виявив певні нівелювання розмовного забарвлення з/без семантичного зсуву. Наприклад у відтворенні розмовного *Tu me fais chier* перекладач зупиняє свій вибір на фразі *Ти виснажуєш мене*, хоча, мабуть, адекватнішим ≠ було використання просторічно маркованого відповідника *Ти мене дістаєш* із повтором *Як ти мене дістаєш*. Схожа нейтралізація розмовності відбувається й з лексемами *gobe* (= доганяю) ≠ *сприймаю*, *dupe* ≠ *обдурити*. Водночас, бачимо, що варіативний відповідник *нездара* адекватно передає не лише формальну і семантичну інформацію, а й стилістичну маркованість вихідної розмовної одиниці *une minable*, а ось прикметник *minable* у словосполученні *tes manœuvres minables* має сему не “занадто малий, незначний”, чому відповідає перекладацький варіант *мізерний*, а “нікчемний”, виражену цією ж номемою.

Вживання граматичних і лексичних засобів розмовного мовлення дозволяє відправникові (*тут* письменникові і відповідно перекладачеві – А.Б.) повідомлення диференціювати реальних і контекстуальних актантів комунікації, робити їх образи переконливими і тим самим домагатися посилення прагматичного ефекту [1, с. 6]. Діалогічне мовлення французького роману, якому притаманна фамільярність, відтворює особливості розмовного мовлення із залученням зниженої лексики, яка виконує характерологічну функцію, оскільки кваліфікує як адресата, так і адресанта. А прагматичний ефект виникає внаслідок комунікативного конфлікту, який полягає у розбіжності комунікативних стратегій персонажів [12, с. 17], що виявляємо на прикладі Олександра і Зое, які перекинувшись кількома словами, згодом розійшлися ображені:

- *Mais t'es belle déjà !*
- *Non, pas comme Hortense...*
- **T'as pas de personnalité ! Tu veux tout faire comme Hortense.**
- **Et toi, t'as pas de personnalité, tu fais tout comme ton père!** [14, с. 435].

Мовлення цих персонажів насичене просторічними і фамільярними елементами французької розмовної граматики, а саме редукованим займенником *t'* (*tu*) та експресивним повтором підмета-займенника *toi, t' (tu)*. Редукований займенник *t' (tu)* не має еквівалента в українських розмовних ресурсах, що створює труднощі для перекладача, який застосовує прийом компенсації на синтаксичному рівні, вводячи експресивно марковану частку *ж* лише у реченні *Але ж ти вже гарна*, не зробивши цього у наступній репліці (*Не маєш почуття власної гідності!*), чим знизив її експресивний заряд. Хоча можна було це компенсувати на синтагматичному рівні за допомогою емоційно забарвленого вигуку та збереження підмета-займенника *ти*, але у постпозиції до присудка (*Ой, не маєш ти почуття власної гідності!*), як це простежуємо у відтворенні розмовно-експресивного повтору підмета-займенника *toi, t'*, з препозиційним використанням частки *a*:

- *Але ж ти вже гарна!*
- *Ні, не така як Гортензія...*
- **Не маєш почуття власної гідності! Хочеш усе робити як Гортензія.**
- **А ти також не маєш почуття власної гідності!** [11, с. 440].

Мовленнєва поведінка персонажів французького роману зумовлена соціальними чи позиційними ролями мовців. Кожному персонажу притаманний свій репертуар стратегій, що визначається метою комунікантив. Аналізуючи мовлення персонажів роману, ми враховуємо такі функції мовленнєвої комунікації, як “обмін інформацією, самовираження й самоствердження мовця, здійснення впливу та переконання, встановлення й підтримка контакту” [12; 14]. Проаналізуємо мовленнєве навантаження розмови Марка і Зое, які належать до однієї генерації і вживають різнорегістрові розмовні одиниці:

- **La meuf à oilpé ! Savais pas qu'ils avaient des trucs comme ça...**
- **Dis pas ça à ma tante, elle va tourner de l'œil.**
- **Je m'en fous. J'ai marqué trois tableaux déjà !**
- **T'as marqué où?**
- *Là...*
- **Tu peux pas choisir trois fois le même peintre, tu triches.**
- **Moi, j'aime bien ses gonzesses à ce mec-là** [14, с. 435].

Особливі труднощі для перекладача зумовлювали елементи кодових арго, зокрема верлану (*meuf* від *femme*, *oilpé* від *roil*), явища, яке не розвинулося в українському молодіжному дискурсі, і відповідно не знайшло свого відображення у цільовому тексті:

- **Гола баба! Не знав, що в музеях є такі штуковини.**
- **Не кажи такого моїй тітці, вона знепритомніє.**
- **І що з того? Я вже позначив три картини!**
- **Позначив?**
- *Тут...*
- **Ти не можеш вибрати тричі того самого художника, ти шахруєш.**
- **Так, але мені дуже подобаються його баби з тим типом** [11, с. 440].

У цьому фрагменті ми виявили такі перекладацькі прийоми Я. Кравця:

- адекватна функціональна заміна: *meuf* – баба, *trucs* – штуковини, *gonzesses* – баби, *mec* – типом;
- олітературення: *à oilpé* – гола, *tourner de l'œil* – знепритомніє;
- компенсація з вилученням: *T'as marqué où* – Позначив;
- смисловий розвиток: *Je m'en fous* – І що з того;
- вилучення: *dis pas* – не кажи, *savais pas* – не знав, *peux pas* – не можеш, *moi, j'* – мені.

Отже, перекладач вибирав головно вірну стратегію відтворення прагматичного навантаження французького розмовно-просторічного компонента мовлення персонажів функціональними аналогами цільової мови. Звідси випливає висновок про можливість збереження прагматичного ефекту різнорегістрових розмовних

одиниць художнього узусу в українських перекладах сучасної французької прози, наповненої лексемами і синтаксемами, зарядженими розмовною експресією. Предметом окремих перекладознавчих досліджень можуть стати ситуативні й адресні прагматичні аспекти перекладу коллокаційних одиниць художнього контенту.

Література

1. Бубнова А. С. Роль разговорного компонента в прагматике французского рекламного текста : автореф. дис... канд. филол. наук : 10.02.05 / А. С. Бубнова. – М., 2010. – 19 с.
2. Бугера О. А. Прагматика соціолектизмів у сучасному художньому тексті / О. А. Бугера // Науковий вісник Криворізького національного університету: Філологічні студії. – №9. – 2013. – С. 484-487.
3. Демецька В. Еквівалентність і адекватність відтворення прагматичних текстів у перекладі / В. Демецька // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 35-39.
4. Ємець О. В. Стилїстичні критерії дослідження прагматики художнього тексту / О. В. Ємець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 2. – С. 70-73.
5. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
6. Караневич М. Прагматичний аспект перекладу художньої літератури / М. Караневич // *Studia Methodologica* : [науковий збірник] / гол. Р. Гром'як; відп. ред. Ю. Завадський ; редкол.: О. Куца, М. Лабашук, Н. Поплавська [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – Вип. 32. – С. 83-89.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Лысенко В. Л. Прагматика перевода: адекватность в художественном переводе как критерий оценки его качества [Электронный ресурс] / В. Л. Лысенко // Электронный научный журнал "ИССЛЕДОВАНО В РОССИИ" – Режим доступа: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2009/097.pdf>.
9. Мерзлікіна О. В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / О. В. Мерзлікіна. – К., 2001. – 20 с.
10. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода / А. Нойберт // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Под ред. В. Н. Комиссарова. – М. : Высшая школа, 1978. – С. 185-201.
11. Панколь К. Жовті очі крокодилів / Пер. з фр. Ярема Кравець / Катрін Панколь. – К. : Махаон-Україна, 2012. – 656 с.
12. Пономарьова О. О. Структурно-композиційні та комунікативно-прагматичні особливості французького детективного гумористичного роману: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / О. О. Пономарьова. – К. : Б.в., 2008. – 20 с.
13. Чередниченко А. И. Языковая вариативность и перевод / А. И. Чередниченко // Теория та практика перекладу. – 1980. – Вип. 4. – С. 46-53.
14. Pancel K. Les yeux jaunes des crocodiles. Roman / Katherine Pancel. – P. : Albin Michel, 2006. – 342 p.